

Algoritmus tvoření přechodníků:

© Klára Osolsobě

1. Urči vid slovesa.
2. a. Sloveso je vidu dokonavého – tvoří se od něj přechodník minulý b. Sloveso je vidu nedokonavého – tvoří se od něj přechodník přítomný. (+Výjimky.)
3. Tvoření přechodníku minulého: utvoř tvar příčestí minulého (*l-ového*).
4. Odtrhni koncové *-l-*.
5. Po odtržení koncového *-l-* kmen končí na konsonant: přidej koncovku *-0* (tvar maskulinum sg.), *-ši* (tvar femininum nebo neutrum sg.), *-še* (tvar pro všechny rody pl.).
6. Po odtržení koncového *-l-* kmen končí na vokál: přidej koncovku *-v-0* (tvar maskulinum sg.), *-v-ši* (tvar femininum nebo neutrum sg.), *-v-še* (tvar pro všechny rody pl.).
7. Výjimky: dokonavé (prefigované) varianty slovesa *-jít* např. *při-jít : při-šel : při-še-d-0, při-še-d-ši, při-še-d-še* (<*chod srv. chodit*)
8. Tvoření přechodníku přítomného: utvoř tvar 3. os. pl. ind. prez. akt.
9. Po odtržení koncového *-ou* kmen končí na tvrdý (*-d, -t, -n, h, -ch, -k, -r*)/ obojetný konsonant (*-b, -p, -f, -v, -m, -l, -s, -z*): přidej koncovku *-a* (tvar maskulinum sg.), *-ouc* (tvar femininum nebo neutrum sg.), *-ouce* (tvar pro všechny rody pl.).
10. Po odtržení koncového *-í/-ou* kmen končí na měkký konsonant (*-d', -t', -ň, -č, -ř, -š, -ž, -j*): přidej koncovku *-e/-ě* (tvar maskulinum sg.), *-íc* (tvar femininum nebo neutrum sg.), *-íce* (tvar pro všechny rody pl.).
11. Výjimky: *vědět : vědí : věd-a, věd-ouc, vědouce, jíst : jedí : jed-a, jed-ouc, jed-ouce, vidět : vidí : vid-a, vid-ouc, vidouce, chtít : chtějí : chtěje/chtě, chtějíc/chtíc, chtějíce/chtíce*. Tvary přechodníku přítomného od sloves vzoru *sázet* mají *-ej-*, tvary přechodníku přítomného od sloves vzoru *péct* mohou mít dublety (*pekou/pečou : pek-a/peč-e, pek-ouc/peč-íc, pek-ouce/peč-íce* ALE pouze *mohou/můžou : moh-a, moh-ouc, moh-ouce*), tvary přechodníku přítomného od sloves vzoru *umřít/třít* mají vedle tvarů přechodníku od starších tvarů (*tr-ou*) i tvary od dnešních tvarů (*tř-ou*), *mr-ou* (*mř-ou*) : *tr-a/tř-e, tr-ouc/tř-íc, tr-ouce/tř-íce, ...*

Ke studiu: doporučené mluvnice, odd. formální morfologie českého slovesa

<http://prirucka.ujc.cas.cz/> : – **Tvarosloví – slovesa**

Poznámka: O přechodnících se všeobecně tvrdí, že se v češtině příliš neužívají. Nicméně se od nich (vcelku pravidelně) tvoří adjektiva (typ *kupující* nebo *dostavivší se*), která (alespoň v prvním případě) frekventovaná a užívaná jsou. Pravidelně se pak chybuje při záměnách adjektiv tvořených od přechodníku přítomného (procesuálních *žehlící, kryjící, ...*) a adjektiv účelových, tvořených od kmene minulého (typ *žehlicí, krycí, ...*). Proto je třeba tvoření přechodníků věnovat patřičnou pozornost.

Algoritmus určování slovesných tříd a vzorů v češtině

© Klára Osolobě

(Barvami jsou vyznačena pravidla týkající se určování sloves jednotlivých tříd. Legenda je níže v odstavci věnovaném kolísání mezi jednotlivými třídami.)

Algoritmus funguje v případě, že mluvčí je schopen správně tvořit všechny požadované tvary. Rada rodilých mluvčích totiž při postupu občas chybí. Pokud např. pochybíme při tvoření infinitivu, např. máme-li zařadit do třídy/ke vzoru slovesný tvar jiný než infinitiv, a utvoříme infinitiv od příbuzného slovesa, lišícího se většinou videm/způsobem slovesného děje, je toto pochybení důvodem nesprávné odpovědi (neselže algoritmus, ale naše jazyková schopnost).

Dále je třeba si dát pozor na případy kolísání mezi třídami/vzory (viz níže).

1. Utvoř infinitiv¹.

2. Infinitiv končí na *-at(i)/-át(i)*.

3. Utvoř 3. osobu indikativu přítomného času aktiva.

4. 3. osoba indikativu přítomného času aktiva končí na *-á*.

5. Jde o sloveso 5. tř. vzor *dělá*.

6. Infinitiv končí na *-it(i)/-et(i)/-ět(i)/-ít(i)*.

7. 3. osoba indikativu přítomného času aktiva končí na *-í*.

8. Jde o sloveso 4. tř.

9. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *-i-*.

10. Jde o sloveso 4. třídy vzoru *prosít*.

11. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *-e/ě-*.

12. Utvoř imperativ (2. os. sg.).

13. Tvar končí na *-ej*.

14. Jde o sloveso 4. třídy vzoru *sázet*.

15. Tvar nekončí na *-ej*.

16. Jde o sloveso 4. třídy vzoru *trpět*.

17. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *-í-*.

18. Utvoř tvar *l-ového* přídavného jména.

19. Před *-l* předchází *-i-*.

20. Jde o sloveso 4. třídy vzoru *prosít*.

21. Před *-l* předchází *-e/ě-*.

22. Jde o sloveso 4. třídy vzoru *trpět*.

23. Infinitiv končí na *-ovat(i)/-át(i)/-ít(i)/-out(i)/-ýt(i)/-ět(i)*.

24. 3. osoba indikativu přítomného času aktiva končí na *-je*.

25. Jde o sloveso 3. třídy.

26. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *-ova-*.

27. Jde o sloveso 3. třídy vzoru *kupovat*.

28. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* nepředchází *-ova-*.

¹ První krok je uveden pro případ, že máme za úkol určit třídu a vzor slovesa v libovolném tvaru (textovém). Tento krok není většinou nutný pro určení třídy, je ale nezbytný pro určení vzoru. Usnadní také práci s výjimkami. Pomůckou ke správnému utvoření infinitivu od libovolného tvaru může být následující postup: a) utvoříme větu, v níž bude příslušný tvar tvarem/součástí tvaru přísudkového slovesa a následně b) provedeme substituci konstrukcí s modálním slovesem. Máme např. určit třídu a vzor slovesného tvaru *odpluje*. Studenti chybovali a tvořili nesprávně infinitiv *odplouvat*. Správně je ovšem *odplout*. Jestliže nahradíme přísudkový tvar *Lod' odpluje* z přístavu tvarem *Lod' smí odplout* z přístavu, pak se uvedené chyby spíše vyhneme.

29. Jde o sloveso 3. třídy vzoru *krýt*.

30. Infinitiv končí na *-nout(i)/-mout(i)*.

31. 3. osoba indikativu přítomného času aktiva končí na *-n/me-*.

32. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *C-n/-mou-*.

33. Utvoř tvar *-l ového* participia.

34. Před *-l* předchází *-a-*.

35. Jde o sloveso 2. třídy vzoru *začít*.

36. Před *-l* nepředchází *-a-*.

37. Jde o sloveso 2. třídy vzoru *tisknout*. (Někdy i *začít*, je třeba mít na paměti všechny dublety).

38. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *V/[rl]-nou-*.

39. Jde o sloveso 2. třídy vzoru *minout*.

40. Infinitiv končí na *-st(i)/-zt(i)/-ct(i)//ci/-ít(i) /-at(i)/-át(i)*.

41. 3. osoba indikativu přítomného času aktiva končí na *-e/ě-*. !(Vč. případů na *-n/me/ě-*!).

42. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *-C- [szc]*.

43. Před *-e* ve 3. os. sg. ind. prez. akt. předchází *-č-, -ž-*.

44. Jde o sloveso 1. třídy vzoru *péci*.

45. Před *-e* ve 3. os. sg. ind. prez. akt. nepředchází *-č-, -ž-*.

46. Jde o sloveso 1. třídy vzoru *nést*.

47. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *-[řl]í-*.

48. Jde o sloveso 1. třídy vzoru *umřít*.

49. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* nepředchází *-[řl]í-* a zároveň před koncovým *-e* v 3. sg. ind. prez. akt. předchází *-n/me-*.

50. Jde o sloveso 2. třídy vzoru *začít*.

51. Před infinitivní koncovkou *-t(i)* předchází *-a/-á-*.

52. Před *-e/ě* ve 3. os. sg. ind. prez. akt. předchází měkká souhláska (*-č-, -ž-, -ř-, -j-, -[ň]²*).

53. Jde o sloveso 1. třídy vzoru *mazat*

54. Před *-e* ve 3. os. sg. ind. prez. akt. předchází tvrdá nebo obojetná souhláska (*-h-, -ch-, -k-, -r-, -d-, -t-, -n-, -b-, -p-, -f-, -v-, -m-*).

55. Jde o sloveso 1. třídy vzoru *brát*.

56. **Nepravidelná** a obtížněji zařaditelná slovesa : *být, mít, vědět, vidět, jíst, jít, jet, chtít, stát, spát, bát se*.

Kolísající slovesa:

A. Mezi 1. třídou (pouze vzory *mazat, brát*) a 5. třídou. V mluvnicích přechodný vzor (*kopat*).

B. Uvnitř 4. třídy mezi vzory *trpět / sázet* (imperativ).

C. Mezi 1. třídou (pouze vzory *nést, péci*) a 2. třídou (*řici, střehnout se/ stříci se, (za)břednout/(za)břísti, ...*).

D. Během hist. vývoje si některá slovesa vytvořila paralelní systém tvarů podle 3. třídy vzoru *krýt* a 2. třídy. Dvojice takových sloves mohou/nemusí být synonymní (srv. např. *dout/dmout ale plout/plynout*).

² V tom případě se *e* realizuje jako *ě*. Jde, pokud je nám známo, o jediné sloveso *stonat-stůně*.

